

Field : Physical Education, Sport Psychology

Type : Research Article

Received: 04.04.2016 - *Accepted*: 23.05.2016

Spor Okullarına Devam Eden Otizmlı Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Çocuk Tabanlı Değişkenlere Göre Stres ve Başa Çıkma Düzeylerinin İncelenmesi

Şebnem ŞARVAN CENGİZ¹, Mustafa BAŞ², Cahide ELALTUNKARA³

¹Bartın Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Bartın, TÜRKİYE

²Karadeniz Teknik Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Trabzon, TÜRKİYE

³Ankara Otizm Spor Eğitmeni, Ankara, TÜRKİYE

Öz

Bu araştırmanın amacı, spor okullarına devam eden otizmlı çocuğa sahip ebeveynlerin çocuk tabanlı değişkenlere göre stres ve başa çıkma düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığını incelemektir. Araştırmanın örneklemini, Milli Eğitim Bakanlığı'na (MEB) bağlı Ankara, Diyarbakır, İstanbul, Mersin, Sakarya ve Şanlıurfa otistik çocuklar eğitim merkezlerinde eğitim almakta olan, 245 otistik çocuk ebeveynleri oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak DasGrupta (DasGupta 1992) tarafından geliştirilen ve Hovardaoğlu tarafından (Hovardaoğlu 1997) Türkçe geçerlik, güvenilirlik çalışması yapılan "Stres Belirtileri Ölçeği (SBÖ) ve Folkman ve Lazarus tarafından (Folkman, 1988) geliştirilen, Şahin ve Durak tarafından (1995) Türkçe geçerlik, güvenilirlik çalışması yapılan Stresle Başa çıkma Tarzları Ölçeği (SBTÖ) kullanılmıştır (Şahin ve Durak 1995). Araştırma verilerinin Kolmogorov-Simirnov testi analiz sonuçlarına göre veriler normal dağılım ($p=.000 < \alpha = 0,05$) gösterdiği için parametrik testler ile analiz yapılmıştır. Verilerin analizinde aritmetik ortalama, ilişkisiz ölçümlerde ortalama puanların karşılaştırılması için varyans analizi (One-Way ANOVA, Independentsamples t-test), iki değişken arasındaki farklılığın hangi ölçümden kaynaklandığını belirlemek için Tukey HSD testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular aşağıda özetlenmiştir. Sosyal güvence, anne çalışma durumu ve çocuğun yaş değişkenleri açısından stres belirtileri ölçeği'ne ait alt faktörlerin ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuş, çocuğun cinsiyetine göre ise fark bulunmamıştır. Sonuç olarak, otizmlı çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam şekillerinin büyük ölçüde farklılaştığı, duygusal, endişeli ve daha soyut bir yaşamda stres belirtilerinin görülme olasılığının daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Spor, otizm, ebeveyn, stres belirtileri

Examination of Families (Who Own Autistic Child that Follows Continues to A Sport School) Level of Stress and Level of Coping with Stress that Caused by Children Factor

Abstract

The purpose of this research is to examine whether do families who have autistic children that follows and continues to sports school show variety while coping with the stresses that caused by children factors. The participants of this research are 245 parents of autistic students from school of autistic child. These school are from varies cities of Turkey such as Ankara, İstanbul, Diyarbakır, Mersin, Sakarya and Şanlıurfa and the school are related with Republic Of Turkey Ministry of National Education. In this research Symptoms of Stress Scale is used while collecting the dates. This Scale is developed by DasGrupta(1992) and validity and reliability of the Scale in Turkish language is tested by Hovardaoğlu(1997). Another Scale is used is Types of Coping with Stress Scale (TCSS) which is developed by Folkman&Lazarus in 1984 and validity and reliability of the Scale in Turkish language is tested by Şahin and Durak. Since the results of the research demonstrated normal distribution with respect to Kolmogorov- Simirnov test analyses ($p=.000 < \alpha = 0,05$) results analyzed by parametric tests. In the analyses of the results the arithmetic mean is applied. In independent variables in order to compare mean points variance analyses (One Way ANOVA, Independent samples t-test) is applied. In order to determine reasons of differences between two variables Turkey HSD test is applied. The findings obtained through the study results are summarized below. significant difference was statistically found between sub-factors' means of Signs of Stress Scale to social security, working condition of mother and factor of child's age while not found with regard to gender of child. In conclusion, it can understand that modes of living differents from parents who have child with autism vary to not have child with autism, and have more possibility of occuring signs of stress in abstract life emotional and anxious

Keywords: Sports, autism, parent, stress, stress symptoms

Giriş

Aile işleyişinde yenilikler yaşanması, sorumluluk ve rollerde bir takım değişiklikler görülmesine neden olan yeni bir çocuğa sahip olma sürecinde, aileye katılacak her yeni çocuk, ebeveynleri için heyecan ve merak yaratmakta, bu süreç boyunca ailede doğacak çocuk ile ilgili pek çok beklenti oluşmaktadır. Ancak aileye yeni katılan çocuğun gelişimindeki anomaliler olması, ailenin beklentilerinin değişmesine ve yeni düzenin aile üzerindeki zorlayıcı etkisi sonucu olarak yoğun kaygı ve stres yaşamasına neden olabilmektedir (Güneysucu 2010),(Sivrikaya 2013), (Hill 2009)(Aldan (2012).

Çocuğun tanısı otizm olduğunda, pekçok aile otizmlili bir çocuk için ne yapacaklarını/yapabileceklerini veya çocuğun kendi yaşamlarını nasıl etkileyeceğini bilmemenin endişesi ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Otizm en geniş anlamıyla, yaşamın erken dönemlerinde başlayan ve yaşam boyu süren, sosyal ilişkiler, iletişim, davranış ve bilişsel gelişimde gecikme ve sapmayla belirli nöropsikolojik bir bozukluktur (Şenol S. (2007).

Hastings çalışmasında otistik bir çocuğa ebeveynlik yapmanın, normal ya da başka bir engele sahip bir çocuğa ebeveynlik yapmaya nazaran duygusal açıdan daha zedeleyici bir tecrübe olabileceğine değinmiştir (Hastings R.P.(2007).

Yüksel'e göre iletişim kuramayan bir çocuğun gereksinme ve istekleri ile ilgilenme, aile ortamında düzeni devam ettirmeye çalışma, tuhaf ve alışılmamış davranışlarla baş etme, tehlikeleri tanımayan çocuğu sürekli olarak denetleme yeterince yorucu ve stres verici bir durumdur (Yüksel, 2008).

Stres, otistik çocuğu olan ebeveynlerin, çocukları ile değişen yaşam koşullarına uyum sağlaması, kendilerini geliştirebilmesi, problemlerini çözebilen, var olan koşullara uyum sağlayabilen bir birey olması mücadelesinde önemli bir sağlık problemidir(Sarı, Y.H. (2007).

Strese elverişli bir ortamda aileler, bir taraftan otizmlili çocuklarının hastalık ve eğitimiyle uğraşırken diğer taraftan zorunlu olarak zorlaşan yaşam koşullarıyla mücadele etmek zorundadır. Otistik çocuğun aile üzerindeki olumsuz etkilerini inceleyen farklı çalışmalarda, aile yaşantısının önemli derecede olumsuz yönde etkilendiği, sorumluluğunun verdiği gerginlik, aile bireyleri arasında moral bozukluğu, uyuşmazlık, ekonomik zorluklar, sosyal dışlanma, yalnızlık ve kaygı durumu farklı çalışmalarla desteklenmişti (Çevik 2008)(Quintero 2010)(Meyer 2011)(Gülşen 2009)(Ersoy 2009).

Bu ortamda ebeveynlerin hedef ve beklentileri, öncelikleri, değer yargıları ve sağlıklı bir aile ortamı için strese sebebiyet neden olan faktörlerin doğru ve zamanında ortaya konmasına ihtiyaç vardır. Yukarıdaki hedeflere uygun olarak ilgili ailelerin yaşam kalitesi, eğitici tutum ve yaklaşımlarını yeniden düzenlemeye katkı sağlayacak verilerin oluşması için otistik çocuğu olan ailelerin stres ilişkisini ortaya koyan bir çalışmanın yapılması gerekli görülmüştür. Bu araştırmanın amacı, otizmlili çocuğa sahip ebeveynlerin stres düzeylerinin çocuk tabanlı değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığının incelenmesidir.

Materyal ve Yöntem

Araştırma, nicel araştırma deseni esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma, çok sayıda elemandan oluşan bir evrede, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla evrenin tümü ya da ondan alınacak bir örneklem üzerinde taramanın yapıldığı genel tarama modeli,

araştırma değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemeye dönük olduğundan genel tarama modellerinden de ilişkisel tarama modeline uygundur (Karasar 2012).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın örneklemini, Ankara Otizm Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Spor Hizmetleri, Ankara Otizm Vakfı, Diyarbakır, Diyar Otizm Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, İstanbul Anadolu Otizm Yaşam ve Spor Merkezi, İstanbul, Yaşam Otizm Sporla Eğitim Merkezi, Şanlıurfa Otistik Çocuklar Eğitim Merkezi ve Sakarya, Serdivan otistik çocuklar eğitim merkezlerine düzenli olarak devam eden otistik çocuk ebeveynleri oluşturmaktadır. Merkez yöneticileri tarafından ebeveynlere gönüllü olarak uygulanan anketlerden, eksik ve hatalı anketler değerlendirme dışı bırakılarak 245 anket değerlendirmeye alınmıştır. Araştırma grubunun evrenini oluşturan sayılar dikkate alınarak örneklem büyüklüğünü tespit etmek üzere rastgele (random) olarak belirli sayıda Otizm Özel Eğitim ve Rehabilitasyon merkezi örneklem grubu oluşturulmuştur (Karasar 2012).

Tablo 1. Ebeveynlere Ait Yüzde ve Frekans Değerleri

Değişkenler		F	%
Yaş Aralığı	20-30	30	11,8
	31-40	118	48,2
	41+	98	40
Eğitim Düzeyi	İlköğretim	46	18,7
	Orta öğretim	41	16,7
	Lise	72	29,3
	Lisans	68	27,7
	Lisansüstü	18	7,3
Mesleki Durum	İşsiz	24	9,7
	İşçi	32	13,0
	Serbest Meslek	23	9,3
	Memur	84	34,2
	Emekli	43	12,5
	Diğer	39	15,9
Sosyal Güvence	Var	183	74,6
	Yok	62	25,3
Aylık Gelir Düzeyi	Düşük	92	37,5
	Orta	121	44,4
	Yüksek	42	4,8

Tablo 1'e bakıldığında, ebeveynlerin 118'inin (% 48,2) 31-40 yaş aralığında, 72'sinin (% 29,3) lise mezunu, 84'ünün (% 34,2) memur, 183'ünün (%74,6), sosyal güvencesinin olduğu 121'inin ise (44,4) orta düzey gelir seviyesine sahip oldukları görülmektedir.

Veri Toplama Teknikleri

Bu araştırmada, Stres Belirtileri Ölçeği ve Sosyo-demografik anket formu, veri toplama aracı kullanılmıştır.

Stres Belirtileri Ölçeği (SBÖ) Eğitilebilir zihinsel engelli çocukların babalarının stres durumlarındaki belirtilerini değerlendirmek için DasGupta tarafından 1992 yılında, stres belirtilerini tespit etmek için geliştirilen ölçeğin Türkçe formu kullanılmıştır. Türkçe'ye uyarlaması Hovardaoğlu, (1997) tarafından gerçekleştirilmiştir. Türkçe uyarlama çalışmasında faktör analizi sonucunda 38 ifade, 3 faktör altında toplanmıştır. Listeden elde edilebilecek en düşük puan 38, en yüksek puan da 152'dir. Puanların artması, belirtilerin sıklığında artış anlamına gelmektedir. SBÖ'de toplam puan kullanılmaktadır Ölçek, 4'lü likert tipi derecelendirmeye düzenlenmiş ve araştırmaya katılan engelli bireylerden her maddeyi okuyup; "hiç", "ara sıra", "sık sık", "sürekli" seçeneklerinden birinin işaretlenmesi istenmiştir.

Testin güvenilirlik hesapları Cronbah Alfa iç tutarlılık yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Testin genel güvenilirlik katsayısı .78 olarak bulunmuştur.

Tablo 2. Stres Belirtileri Ölçeğinin Alt Boyutları

Alt Boyutlar	Soru Sayısı	Soru Numaraları
Bilişsel Duyusal Yakınma	15	2.8.9.14.15.16.20.23.28.33.34.35.36.37.38
Fizyolojik Yakınma	11	3.7.10.11.12.13.17.19.24.26.27
Ağrı Yakınma	6	1.6.18.21.25.29.30.32

Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği (SBTÖ)

Araştırmada otizimli çocuğa sahip ebeveynlere Folkman ve Lazarus tarafından 1984 yılında hazırlanan bu ölçeğin "Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği" olarak Türkçe uyarlaması şahin ve ark. tarafından yapılmıştır (şahin1995). Ölçek 30 maddeden oluşmaktadır. Likert tipi ölçeğin her bir alt boyutundan alınan yüksek puan stresle başa çıkmada o tarzın daha fazla kullanıldığını göstermektedir. Stresle Başa çıkma Tarzları Ölçeği 0-3 arasında değerlendirilir (0=%0, 1=%30, 2=%70, 3=%100).

Puanlamada 1 ve 9. maddelerin puanlanması ters yapılmaktadır. Ölçekte toplam puan kullanılmamaktadır. Ölçeğin Cronbach alfa katsayısı bu çalışma için 0.95 olarak bulunmuştur. Çalışmanın örneklemini "otizm varsa spor da var" projesine dâhil olan 81 otizimli çocuğun ebeveyni oluşturmaktadır.

Tablo 3. Stresle Başa Çıkma Ölçeğinin Alt Boyutları

Alt Boyutlar	Soru Sayısı	Soru Numaraları
Kendine Güvenli Yaklaşım	7	8-10-14-16-20-23-26
Kendine Güvensiz Yaklaşım	7	3-7-11-19-22-25-27
İyimser Yaklaşım	7	2-6-12-18
Boyun Eğici/ Çaresiz Yaklaşım	6	5-13-15-17-21-24
Sosyal Destek Arama Yaklaşımı	3	1-9-29-30

Sosyo-Demografik Form

Araştırmacı tarafından hazırlanan bu form; araştırmaya katılan ebeveynlerin demografik değişkenleri (yaş, meslek, gelir ve eğitim durumu vb.) yanı sıra psikososyal değişkenlerine (aile yapısı, çocuğun hastalığına ilişkin, aile ilişkileri, eşler arası ilişkiler vb.) dair verileri elde etmek için hazırlanmıştır.

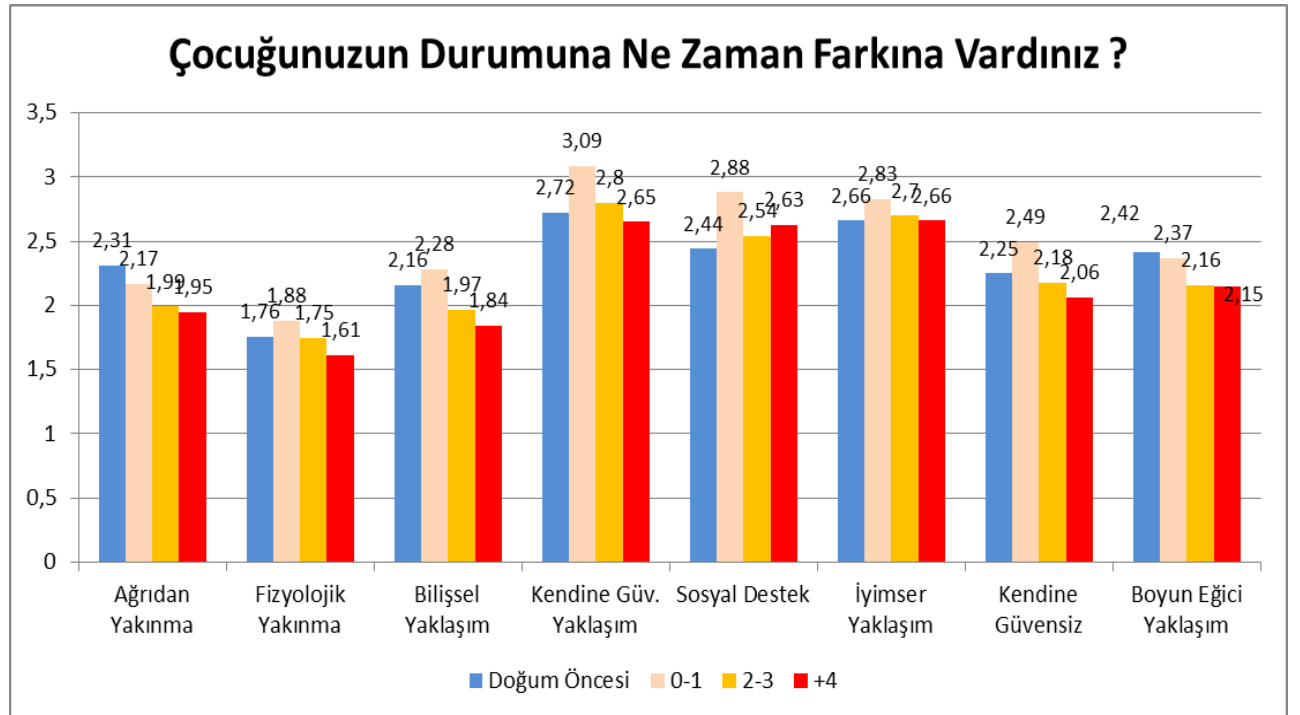
Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin normal dağılım gösterip göstermediği Kolmogorov-Smirnov testi ile analiz edilmiştir. İlk aşamada ölçekler ayrı ayrı değerlendirilmiş, ölçeklere eksik ve yanlış cevap veren 7 engelli bireyden bilgi toplama araçları, araştırma kapsamından çıkarılmıştır. Verilerin istatistiksel analizi; bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişkenler üzerindeki etkilerini ortaya koyabilecek bir desen içinde ele alınmıştır.

Bulgular

Bu bölümde, çalışmaya katılan ebeveynlerin özellikleri ile stres belirtilerine ilişkin bulgular incelenmiş ve karşılıklı etkileşimleri araştırılmıştır.

Grafik 1. “Çocuğunuzun Durumuna Ne Zaman Farkına Vardınız?” sorusu ile Stres Belirtileri Ölçeği’nin Faktörleri ve Stresle Başa Çıkma Tazları Ölçeği’nin Faktörleri Arasında Yapılan Tek Yönlü Varsyans Analizi Sonuçları

Grafik 1' de katılımcıların “Çocuğunuzun durumuna ne zaman farkına vardınız?” sorusuna vermiş oldukları cevaplara göre Stres Belirtileri Ölçeği ile Stresle Başa Çıkma Ölçeği alt boyutlarının tek yönlü ANOVA testi sonuçları yer almaktadır. Buna göre katılımcıların Stres

belirtileri ölçeğinden “Bilişsel-Duyusal Yakınma” [$F_{(3-179)}= 4,159$; $p<0,05$]; Stresle Başa Çıkma Ölçeğinden ise “Kendine Güvenli Yaklaşım” [$F_{(3-179)}= 3,732$; $p<0,05$], “Sosyal Destek Yaklaşımı” [$F_{(3-179)}= 3,310$; $p<0,05$] ve “Kendine Güvensiz Yaklaşım” [$F_{(3-179)}= 5,287$; $p<0,05$] arasından anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu anlamlı farklılıkların hangi ifadeler arasında olduğunun belirlenmesi amacı ile yapılan Tukey HSD çoklu karşılaştırma testi sonucunda; “Bilişsel-Duyusal Yakınma” stres belirtisi için “0-1” ($X=2,28$) seçeneğini işaretleyen katılımcılar hem “2-3” ($X=1,75$) hem de “4+” ($X=1,84$) seçeneğini işaretleyen katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek ortalamalar elde etmişlerdir.

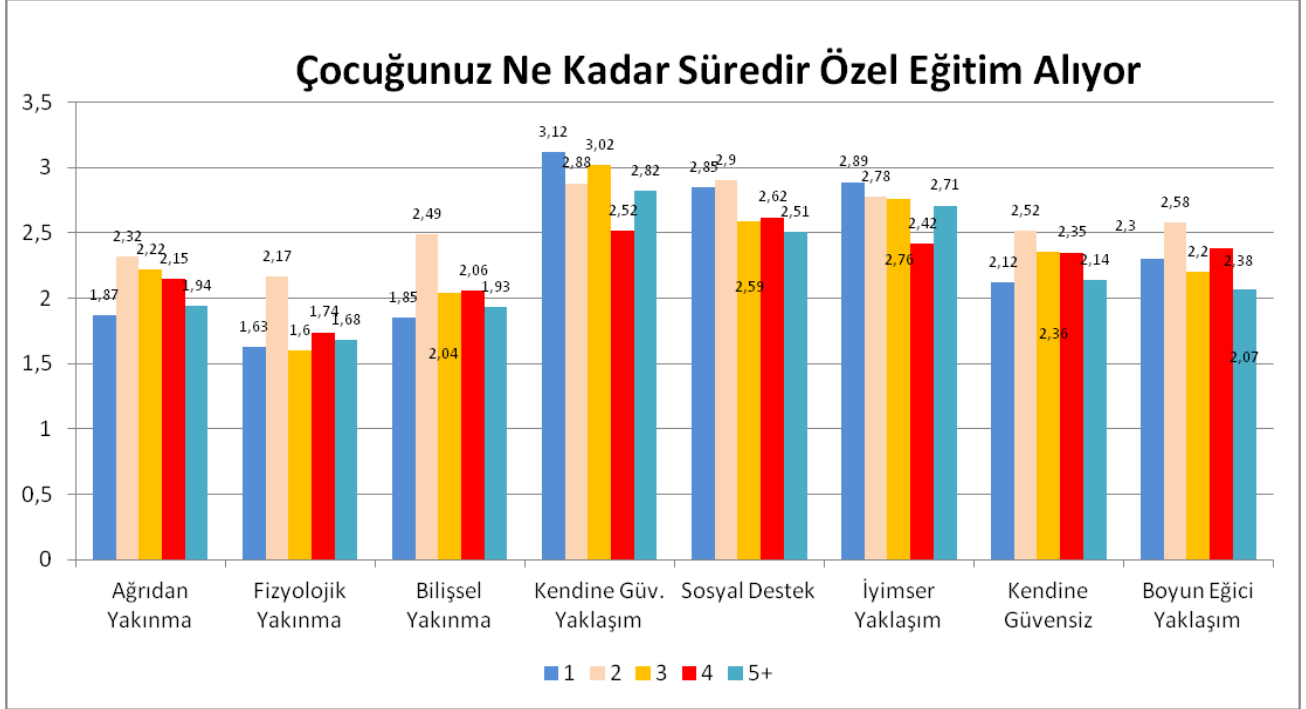
Bunun yanı sıra benzer şekilde Stresle Başa Çıkma Ölçeğinden “Kendine Güvenli Yaklaşım” alt boyutu için “0-1” ($X=3,09$) seçeneğini işaretleyen katılımcılar hem “2-3” ($X=2,80$) hem de “4+” ($X=2,65$) seçeneğini işaretleyen katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek ortalamalar elde etmişlerdir. Ayrıca “Kendine Güvensiz Yaklaşım” alt boyutu için de “0-1” ($X=2,49$) seçeneğini işaretleyen katılımcılar hem “2-3” ($X=2,18$) hem de “4+” ($X=2,06$) seçeneğini işaretleyen katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek ortalamalar elde etmişlerdir. Son olarak “Sosyal Destek Yaklaşım” alt boyutu için “0-1” ($X=2,88$) seçeneğini işaretleyen katılımcılar “2-3” ($X=2,54$) seçeneğini işaretleyen katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek ortalamalar elde etmişlerdir.

Grafik 2’ de katılımcıların “Çocuğun ne kadar süredir özel eğitim alıyor?” sorusuna vermiş oldukları cevaplara göre Stres Belirtileri Ölçeği ile Stresle Başa Çıkma Ölçeği alt boyutlarının tek yönlü ANOVA testi sonuçları yer almaktadır. Buna göre katılımcıların Stres belirtileri ölçeğinden “Bilişsel-Duyusal Yakınma” [$F_{(3-179)}= 7,577$; $p<0,05$], “Ağrıdan Yakınma” [$F_{(3-179)}= 4,794$; $p<0,05$] ve “Fizyolojik Yakınma” [$F_{(3-179)}= 6,276$; $p<0,05$] alt boyutlarında Stresle Başa Çıkma Ölçeğinden ise “Kendine Güvensiz Yaklaşım” [$F_{(3-179)}= 5,252$; $p<0,05$], “Sosyal Destek Yaklaşımı” [$F_{(3-179)}= 3,764$; $p<0,05$] ve “Boyun Eğici Yaklaşım” [$F_{(3-179)}= 5,419$; $p<0,05$] arasından anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Bu anlamlı farklılıkların hangi ifadeler arasında olduğunun belirlenmesi amacı ile yapılan Tukey HSD çoklu karşılaştırma testi sonucunda; “Bilişsel-Duyusal Yakınma” stres belirtisi için “2” ($X=2,49$) seçeneğini işaretleyen katılımcılar hem “3” ($X=2,04$) hem “5” ($X=1,93$) hem de “1” ($X=1,85$) seçeneğini işaretleyen katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek ortalamalar elde etmişlerdir. “Fizyolojik Yakınma” stres belirtisi için “2” ($X=2,17$) seçeneğini işaretleyen katılımcılar hem “3” ($X=1,60$) hem “5” ($X=1,68$) hem de “1” ($X=1,63$) seçeneğini işaretleyen katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek ortalamalar elde etmişlerdir.

Ayrıca “Ağrıdan Yakınma” stres belirtisi için de “2” ($X=2,32$) seçeneğini işaretleyen katılımcılar hem “1” ($X=1,87$) hem de “5” ($X=1,94$) seçeneğini işaretleyen katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek ortalamalar elde etmişlerdir.

Grafik 2. “Çocuğunuzun Ne Kadar Süredir Özel Eğitim Alıyor?” sorusu ile Stres Belirtileri Ölçeği’nin Faktörleri ve Stresle Başa Çıkma Tazları Ölçeği’nin Faktörleri Arasında Yapılan Tek Yönlü Varsyans Analizi Sonuçları

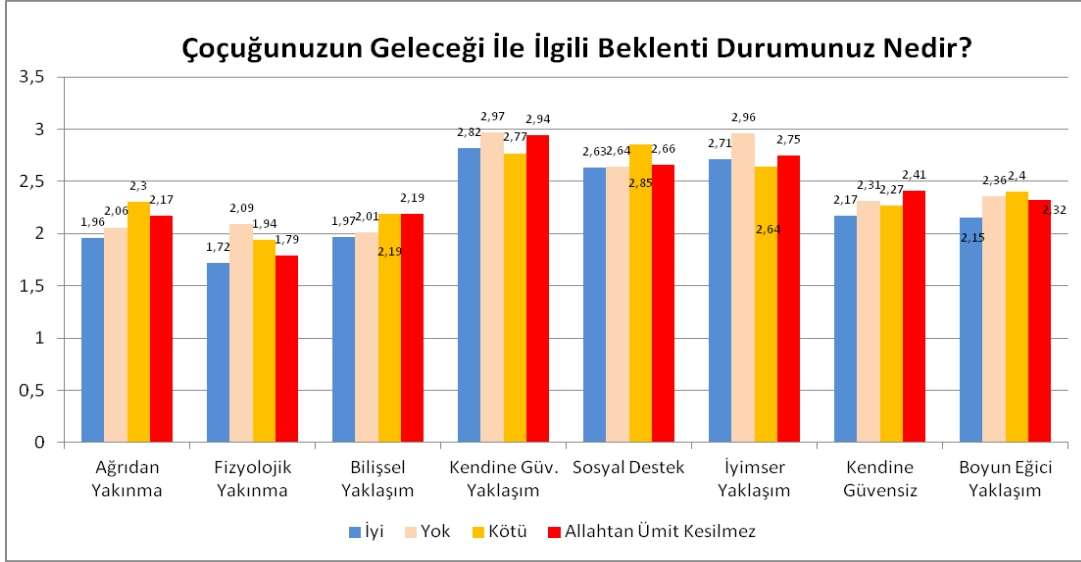

Bunun yanı sıra benzer şekilde Stresle Başa Çıkma Ölçeğinden “Kendine Güvensiz Yaklaşım” alt boyutu için “2” ($X=2,52$) seçeneğini işaretleyen katılımcılar hem “1” ($X=2,12$) hem de “5” ($X=2,14$) seçeneğini işaretleyen katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek ortalamalar elde etmişlerdir. Ayrıca “Boyun Eğici Yaklaşım” alt boyutu için de “2” ($X=2,58$) seçeneğini işaretleyen katılımcılar “5” ($X=2,07$) seçeneğini işaretleyen katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek ortalamalar elde etmişlerdir.

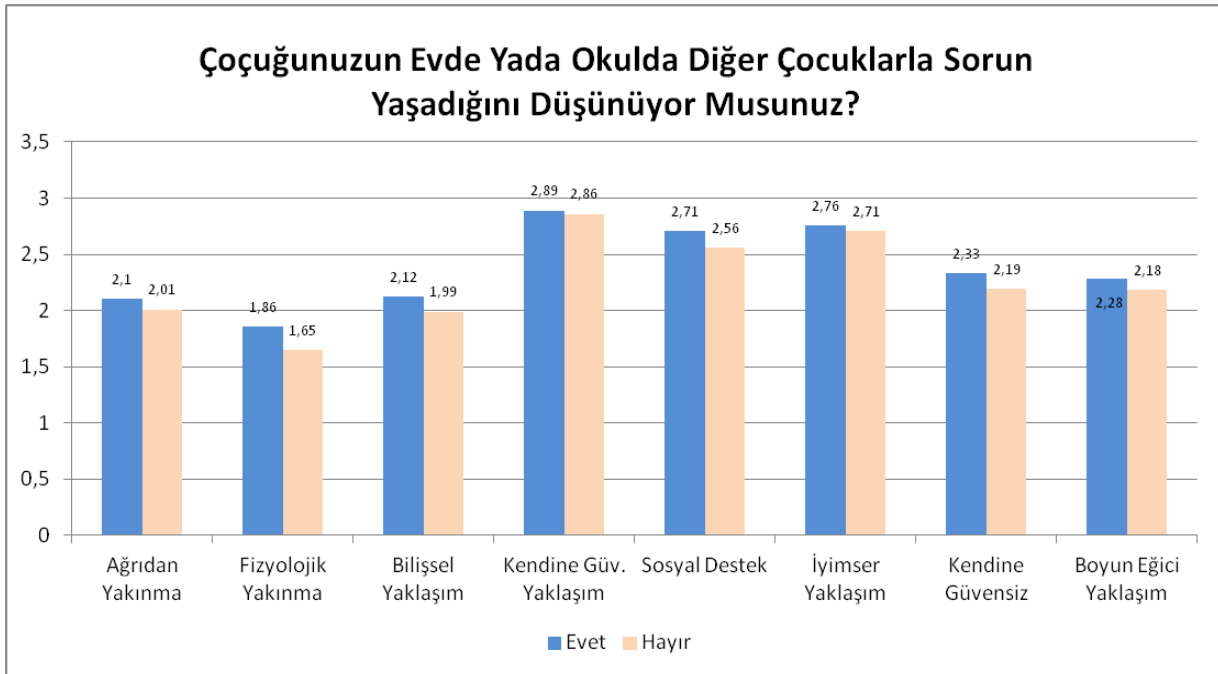
Son olarak “Sosyal Destek Yaklaşım” alt boyutu için ise “2” ($X=2,90$) seçeneğini işaretleyen katılımcılar “5” ($X=2,51$) seçeneğini işaretleyen katılımcılardan anlamlı düzeyde daha yüksek ortalamalar elde etmişlerdir.

Grafik 3’de katılımcıların “Çocuğunuzun Geleceği İle İlgili Beklenti Durumunuz Nedir?” sorusuna vermiş oldukları cevaplara göre Stres Belirtileri Ölçeği ile Stresle Başa Çıkma Ölçeği alt boyutlarının tek yönlü ANOVA testi sonuçları yer almaktadır. Yapılan analizler sonucunda hiçbir alt boyutta anlamlı farklılıklar ortaya çıkmamıştır ($p>0,05$).

Grafik 3. “Çocuğunuzun Geleceği İle İlgili Beklenti Durumunuz Nedir?” sorusu ile Stres Belirtileri Ölçeğinin Faktörleri ve Stresle Başa Çıkma Tazları Ölçeğinin Faktörleri Arasında Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Grafik 4. “Çocuğunuzun Evde ya da Okulda Diğer Çocuklarla Sorun Yaşadığını Düşünüyor Musunuz?” sorusu ile Stres Belirtileri Ölçeği’nin Faktörleri ve Stresle Başa Çıkma Tazları Ölçeği’nin Faktörleri Arasında Yapılan Bağımsız Örneklem t-testi Sonuçları

Grafik 4’de katılımcıların “Çocuğunuzun Evde ya da Okulda Diğer Çocuklarla Sorun Yaşadığını Düşünüyor Musunuz” sorusuna vermiş oldukları cevaplara göre Stres Belirtileri

Ölçeği ile Stresle Başa Çıkma Ölçeği alt boyutlarının bağımsız örneklem t-testi sonuçları yer almaktadır. Buna göre katılımcıların Stres belirtileri ölçeğinden “Fizyolojik Yakınma” [$t_{(180)}=2,192$; $p < .05$] alt boyuttan da anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Soruya “Evet” ($X=1,86$) yanıtını verenler “Hayır” ($X=1,65$) yanıtını verenlere oranla anlamlı düzeyde daha yüksek ortalamalar elde etmişlerdir.

Tartışma ve Sonuç

Otistik çocuğu olan aileler üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmada, ebeveynlerin sosyo-demografik özellikleri ve stres arasındaki ilişki incelenmiştir. Özetlenen tüm bulgular, otistik çocukla yaşamanın yaratmış olduğu stresin farklı sosyo-demografik koşullar altında farklı seviyelere ulaşabileceğinin önemli bir göstergesi olmuştur.

Grafik 1'deki verilere bakıldığında, erken yaşlarda çocuklarının durumlarının farkına varan aileler bilişsel ve duyuşsal olarak daha fazla stresli oldukları görülmektedir. Pelchat vd. yaptıkları çalışmalar neticesinde engelli bir çocuğa sahip olmanın babalar için bir stres kaynağı olabileceğini belirtmektedirler (Pelchat 1999). Krauss ailelerde strese yol açan nedenleri sıralayarak bu nedenlerin başında duygusal gerilim, maddi zorluklar ve sosyal etkinliklerde kısıtlamalar olduğunu bildirmiştir (Krauss 1993). Dyson, yapmış olduğu çalışmasında engelli çocuğu olan ailelerin anne-babalık ile ilişkili stres seviyelerinin yüksek olduğunu ve bu nedenle ebeveynlerin aile için ilişkilerini etkilediğini tespit etmiştir (Dyson 1993). Özay'da literatürle benzer sonuçları olan çalışmasında; engelli bir çocuğun aile üyelerinin yaşamlarını olumsuz yönde etkileyebilecek ek bir stres kaynağı olduğuna dikkat çekmektedir (Özay 2004). Bodur ve Durduran yapmış oldukları benzer çalışmada; engelli ailesinin sosyo demografik özelliklerinin, engelli bireyin yaşının küçüklüğü ve ailenin sağlık personeliyle iyi koordine olamamasının hizmet alımını olumsuz etkilediği tespiti araştırma verilerimizi destekler niteliktedir (Bodur 2009). Buna karşın literatürde böyle bir durumun aile bağlarını daha kuvvetlendirebileceği ve bireylerin birbirine olan desteğini arttırabileceğini savunan görüşlerde bulunmaktadır (Güneysucu 2010).

Çocuklarının erken yaşlarından beri bu durumu kabullenmiş olan aileler daha sonra çocuklarının durumunu fark eden ailelere göre çok daha fazla stresle karşılaştıkları, duygusal olarak diğer ailelere oranla çok daha duygusal olarak yıpranma ortamları içerisinde olmalarına rağmen, stresle başa çıkma konusunda diğer ailelere oranla daha başarılı oldukları anlaşılmaktadır. Kendine güvenli bir yaklaşımla stresle başa çıkan katılımcılar ne kadar stresi kendilerinde hissetmişlerse de bu oranda stresle başa çıkma konusunda da kendilerine göre yaklaşımlar geliştirmiş ve çocuklarının durumlarından daha erken haberdar olan aileler bu noktada daha başarılı olmuşlardır. Gülşen ve Özer çekirdek ailede yaşayanların stresle başa çıkmada, kendine güvenli yaklaşım alt boyutunu daha fazla kullandıkları saptaması verilerimizi destekler niteliktedir (Gülşen 2009). Bu durumun, çekirdek ailede yaşayanların etkili iletişim kaynaklarını kullanmaları, birbirini anlama ve sorunlara çözüm odaklı yaklaşım sergilemelerinde kaynaklandığı düşünülmektedir. İlgili araştırma verilerine bakıldığında, ailelerin genelde maddi imkânlarla paralel gelişen sosyal çevre ile birlikte algılanan destek artmakta, diğer yandan engelli çocuklarının gereksinimlerini giderme noktasında maddi olanakların artışı stresi azaltıcı etki yarattığı anlaşılmaktadır (Güneysucu 2010)(Özşenol 2003).

Grafik 2'de anlaşılacağı gibi aileler çocuklarını ilk yıllarda özel eğitimi gittiklerinde içlerinde bir umut olmasından dolayı stres düzeyleri ilk yıl düşük çıkmıştır. İkinci yılda aileler

çocuklarının aldıkları eğitimin çokta anlamlı olmadığını düşünmesinden dolayı stres belirtileri artmış ancak daha sonra bu kademeli olarak düşmüştür. Bu verilere göre otizmin, karmaşıklığı, öngörülmezliği ve açıklanamaz oluşu aileyi daha büyük bir risk içine sokmaktadır (Hastings 2009). Bu duruma engelli çocuğunun aldığı eğitimin ailelerde çocuklarının normale dönüşeceklerini düşünmelerinin yarattığı pozitif etkinin neden olduğu söylenebilir. Güneysucu'ya göre özel eğitimin faydasını gören aileler özel eğitim almaya devam ettiğinde stres belirtilerinin azaldığı saptaması, verilerimizi destekler niteliktedir(Güneysucu 2010). Stresle başa çıkmada stres belirtileriyle paralel geliştiği düşünüldüğünde yine 2. yılında özel eğitim alan aileler daha fazla stresle başa çıkma yolları aramaktadır. Grafikten de anlaşılacağı gibi daha fazla stresli olan bireyler stresle başa çıkma noktasında diğerlerinde göre daha fazla yaklaşım kullanmaktadırlar. Örneğin daha fazla sosyal destek alarak stresli durumlarıyla başa çıkmaya çalışmaktadırlar. Literatür incelendiğinde; otistik çocuğa sahip olmanın stres yaratan bir durum olduğunu ve çaresizlik duygusu yarattığını vurgusu, bulgularımızı destekler niteliktedir (Örs 2009),(Özsoy2006),(Özmen 2008),(Ulukaya 2009),(Esdaile 2003).

Literatür incelendiğinde; otistik çocuğa sahip olmanın stres yaratan bir durum olduğunu ve çaresizlik duygusu yarattığını vurgusu, bulgularımızı destekler niteliktedir (Örs 2009)(Özsoy2006)(Özmen 2008)(Ulukaya 2009)(Esdaile 2003).

Grafik 3'de incelendiğinde, aileler çocuklarının geleceğine yönelik olarak hem stres belirtilerinde hem de stresle başa çıkma noktasında benzer davranışlar göstermektedir. Gelecekleri ile ilgili umutları onların streslerini ve başa çıkma tarzlarını etkilemedikleri söylenebilir. Bu verilere göre çocuğun gereksinim ve isteklerini karşılamak, aile düzenini devam ettirmeye çalışmak, farklı ve alışık olunmayan davranışların üstesinden gelme, çevresindeki hiçbir tehlikenin farkında olmayan ve kendini koruyamayan çocuğu sürekli denetlemek ve bireysel ihtiyaçlarını ve ailenin diğer fertlerinin gereksinimlerini gidermeye çalışmak, her aile için yorucu ve stres vericidir. Yapılan bazı araştırmalar otizmlili çocuğa sahip olmanın aile yaşantısının her alanında değişikliklere neden olduğu, otizmlili çocuk sahibi olmayalara göre daha fazla stres altında oldukları ve anksiyete bozukluklarının daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Hoskinson 2011)(Orsmond 2009)(Dere 2009)(Quintero 2010)(Bircan 2004). Bunun yanı sıra, literatürde yapılan çalışmalara bakıldığında; otizmlili çocuğa sahip ailelerin beklentilerine yönelik çalışmalarda, eğitim ve sosyal statüsü yüksek olan ailelerin çocuklarının durumunu kabul etme ve çocukları ile iletişimde daha fazla sorun yaşadıkları, uzmanlardan yardım almayı kendilerine yakıştırmama davranışlarının önemli oranında azaldığı söylenebilir (Gülşen 2009). Bu değişimde, sağlık hizmetleri, sosyal ve eğitsel destek ağının sürekli gelişim göstermesinin etkili rol oynadığı düşünülmektedir. Hasting&Beck ailelere yönelik profesyonel destek hizmetlerinin anne-babaların stresini azalttığını ve iyilik düzeylerini artırdığını belirtmektedir(Hastings 2003).

Grafik 4'de Çocuklarının evde ya da okulda sorun çıkardığını düşünen aileler fizyolojik olarak kendilerini stresli hissetmektedirler. Çocuklarının sürekli olarak sorun çıkaracağını düşünen aileler ister istemez fizyolojik olarak kendi üzerlerinde bir stres hissetmektedirler. Literatür incelendiğinde engelli çocukların ilerleyen yaşları ile birlikte bakımı üstlenen ebeveynlerin diz kapakları, boyun ve omurda meydana gelen şekil değişiklikleri, eklem ağrıları, fitik, baş ağrısı, yorgunluk, güçsüzlük, uykusuzluk gibi fiziksel şikâyetleri yaşadıkları saptanmıştır (Bodur 2009) (Gülşen 2009)(Güneysucu 2010)(Sarı 2007)(Üstüner 2008)(Üstüner 2009)(Orsmond2009).

Yüksel, uzun süreli strese maruz kalan ve stresi kontrol edemeyen bireylerin bağışıklık sisteminde bozulmalara yol açtığını ve kolay hasta olduklarını belirtmektedir. Pek çok araştırma, uzun süre stres maruz kalmanın, kanser, kardiyovasküler bozukluklar gibi pek çok kronik hastalıklar için önemli risk olduğuna işaret edilmektedir. Buna yol açan faktörün başa çıkma mekanizmalarındaki yetersizlik olduğu kabul edilmektedir. Yukarıdaki araştırmaların bir başka önemli tespiti annenin babaya göre daha çok etkilenip; fizyolojik, bilişsel ve ağrı yakınmalar yaşamasına sebep olduğudur(Yüksel 2007).

Stresle başetmek otistik ebeveynlerin beden ve ruh sağlığını korumak ve kaliteli bir yaşam sürdürebilmek için gereklidir. Stresle başetmek, stresin tamamen ortadan kaldırılması demek değildir. Ebeveynlerin hayatını ve verimliliğini negatif yönde etkileyen stresin miktarlarını azaltmak önemlidir. Bu anlamda stresle başetmek veya başa çıkmak, stres faktörlerinin neden olduğu duygusal gerilimin azaltılması, yok edilmesi ya da bu duygusal gerilime durumuna dayanabilme amacıyla gösterilen davranış veya duygusal tepkileri güçlendirmektir (Yüksel 2007) (Wing 2012) (Elder 2011)(Cavkaytar 2007).

Araştırma, otistik çocuğu olan ebeveynler ile sınırlı olsa da ortaya çıkardığı sonuçlar, tetikleyici değişkenlere bağlı olarak stres nedenleri ve başa çıkma yöntemlerinin ailelere göre değişebileceğini göstermektedir. Buradan yola çıkarak, otistik çocuklarla ilgili hedef ve beklentilere karşın, tedavi ve eğitim sürecinin uzun ve zahmetli olmasının önemli bir tetikleyici olmasına karşın her aile bireyinde aynı etkiyi göstermeyeceğini bilmek ve doğru iletişim uygulamaları seçmenin stresle başa çıkma da önemli olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, otizmli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam şekillerinin büyük ölçüde farklılaştığı, duygusal, endişeli ve daha soyut bir yaşamda stres belirtilerinin görülme olasılığının daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Yapılan araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

Otistik çocuğa sahip ailelerin tutumları konusunda yapılan sportif ve eğitsel çalışmaların aile bireylerini kapsamalarının önemli bir gereksinim olduğu düşünülmektedir.

Eğitim programlarında, aile içi iletişim ve etkileşimin çocuklarının sosyal ve duygusal gelişimlerini olumlu yönde etkileyebileceğini üzerinde önemle durulmalıdır.

Otistik çocukların kardeşleriyle olan ilişkileri incelenebilir.

KAYNAKÇA

Aldan M (2012). Otistik Kardeşe Sahip Çocukların Davranışsal ve Duygusal Uyumlarının, Benlik Kavramlarının ve Sosyal Desteklerinin İncelenmesi: Karşılaştırmalı Bir Çalışma, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bircan G A (2004). Otistik Çocuğa Sahip Ailelerin Aile İşlevlerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Bodur S, Durduran Y (2009). Konya'da Engelli Çocukların Sağlık Hizmetlerinden Yararlanma ve Beklenti Durumu. Genel Tıp Dergisi, 19(4):170.

Cavkaytar A, Batu S, Beklan O B (2007).Gelişimsel geriliği olan çocuğa sahip ailelerin sosyo-ekonomik ve demografik özellikleri arasındaki ilişkiler. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6(1), 79-96.

- Çevik A, Şentürk V (2008). Tarihsel Süreçte Psikomatik Tıp ve Psikomatik Bozukluklara Genel Bakış, Türkiye Klinikleri Psikiyatri Dergisi; 1:1-11.
- DasGupta B (1992). Perceived control and examination stress. *A Journal of Human Behavior*, 29, 31–34
- Dere N (2009). Annelerin Otistik Çocuklarını Kabul Etmeleri İle Otistik Çocukların Kardeşlerinin Kardeşlerini Kabulü Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dyson L L (1993). Response to The Presence of A Child with Disabilities: Parental Stress and Family Functioning Over Time. *American Journal on Mental Retardation*. 98 (2) pp: 207-218
- Elder J H, Donaldson S O, Kairalla J, Valcante G, Bendixen R, Ferdig R, Self E, Walker J, Palau C, Serrano M (2011). In-home training for fathers of children with autism: a follow up study and evaluation of four individual training components. *Journal of Child & Family Studies*, 20, 263-271.
- Ersoy Ö, Çürük N (2009). Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerde Sosyal Desteğin Önemi. *Aile ve Toplum Dergisi*. 5 (17); 104-109
- Esdaile S A, Greenwood K M (2003). A comparison of mothers and fathers experience of parenting stress and attributions for parent child interaction outcomes, *Occupational Therapy International*, 10; 115-126.
- Folkman S, Ye Lazarous R S (1988). Coping as a Mediator of Emotion, *Journal of Personality and Social Pshychology*, 54 (3), 466-475
- Glidden L, M.Schoolcraft S A (2003). Depression: its trajectory and correlates in mothers rearing children with intellectual disability, *Journal of Intellectual Disability Research*. 47, 250-263.
- Görgü E İ (2005). Üç-yedi yaş arası otistik çocuğa sahip olan annele-rin algıladıkları sosyal destek düzeyleri ile depresyon düzeyleri arasındaki ilişki. Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gülşen B, Özer F G (2009). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Stresle Başetme Durumları. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(5); 418.
- Güneysucu J (2010). Eğitilebilir Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Olan Babaların Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Stres Düzeyleri ve Stresle Başa Çıkma Tarzlarının İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Hastings R P, Petalas M A, Nash S, Dowey A, Reilly D (2009). I Like That He Always Shows Who HeIs: The perceptions and experiences of siblings with a brother with autism spectrum disorder. *International Journal of Disability, Development and Education*, 56, 381-399.
- Hastings R P (2007). Longitudinal relationships between sibling behavioral adjustment and behavior problems of children with developmental disabilities. *Journal of Autism&Developmental Disorders*, 37, 1485-1492.
- Hastings R P (2003). Child behaviour problems and partner mental health as correlates of stress in mothers and fathers of children with autism, *Journal of Intellectual Disability Research*, 47, 231-237

- Hill C, Rose J (2009). Parenting Stress in Mothers of Adults with an Intellectual Disability: parental cognitions in relation to child characteristics and family support. *Journal of Intellectual Disability Research*, 53 (12); 969-980.
- Hoskinson J E (2011). How does having a sibling with autism spectrum conditions impact on adolescents' psychosocial adjustment? D.Clin. Psychol thesis, University of Leeds. Web Site; <http://etheses.whiterose.ac.uk/2029/1/Thesispdf.pdf>.
- Hovardaoğlu S (1997). Stres belirtileri ile durumsal ve sürekli kaygının yordanması. *Kriz Dergisi*, 5(2), 127-135
- Karasar N (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 21.Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, s.79. Ankara
- Krauss M W (1993). Child-Related and Parenting Stres: Similarities and Differences Between Mothers and Fathers of Children with Disabilities. *American Journal on Mental Retardation*. 97(4) pp: 393-404
- Meyer K A, Ingersoll B, Hambrick D Z (2011). Factors influencing adjustment in siblings of children with autism spectrum disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 5,1413-1420.
- Orsmond G I, Seltzer M M (2009). Adolescent siblings of individuals with autism spectrum disorder: testing a diathesis-stress model of sibling well-being. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 39,1053-1065.
- Örs K (2009). Eğitilebilir Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Annelerin Stres Düzeyleri ve Stresle Başaıkma Tazıların İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özay H (2004). Ailenin Çocuğa İlişkin Kabul ve Beklenti Düzeyleri, 13. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Bildirileri, Birinci Baskı, Ankara: Kök Yayıncılık
- Özmen İ (2008). Hayatın Baskısına Karşı Sağlıksız Tepki Stres. *Lamia Yayınları*, İstanbul.
- Özsoy S A, Özkahraman Ş, Çallı F (2006). Zihinsel Engelli Çocuk Sahibi Ailelerin Yaşadıkları Güçlüklerin İncelenmesi. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 3(8); 70.
- Özşenol F, Işıkhan V, Ünay B, Aydın H.İ, Akın R, Gökçay E (2003). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Aile İşlevlerinin Değerlendirilmesi, *Gülhane Tıp Dergisi* 45 (2) : 156 - 164
- Pelchat D, Jocelyn B, Nicole R (1999). Longitudinal Effect of an Early Family Intervention Programme on The Adaptation of Parents of Children with a Disability. *International Journal of Nursing Studies*, 36 (6), 465-477.
- Quintero N, McIntyre L L (2010). Sibling adjustment and maternal wellbeing: An examination of families with and without a child with an autism spectrum disorder. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 25,37-46
- Sarı Y.H. (2007). Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerde Aile Yüklenmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi, Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, Sivas, 11 (2); 2-4.
- Sivrikaya T, Tekinarslan İ Ç (2013). Zihinsel Yetersizliğı Olan Çocuğa Sahip Annelerde Stres, Sosyal Destek ve Aile Yükü, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 14 (2); 17-29.

- Şahin N H, Durak A (1995). Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği: Üniversite Öğrencileri İçin Uyarlanması, Psikoloji Dergisi, 10(34), 56-73
- Şenol S (2007). Psikiyatri Temel Kitabı, HBS Basım Yayın, Ankara.
- Top F Ü (2009). Otistik Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşadıkları Sorunlar ile Ruhsal Durumlarının Değerlendirilmesi: Niteliksel Araştırma, Çocuk Dergisi 9(1):34-42.
- Ulukaya E (2009). Eğitilebilir Zihinsel Engelli Çocuklara Beceri Kazandırmada Karşılaşılan Sorunların İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Üstüner T F (2008). Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Yaşadığı Sorunların İncelenmesi. ÖzVeri Dergisi, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 5(2): 1279-1292.
- Üstüner T F (2009). Otistik Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşadıkları Sorunlar ile Ruhsal Durumlarının Değerlendirilmesi: Niteliksel Araştırma, Çocuk Dergisi, 9 (1):34-42.
- Wing L (2012). Otizm El Rehberi. Sistem yayıncılık, İstanbul
- Yıldırım F Conk Z (2005). Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Anne/Babaların Stresle Başa Çıkma Tarzlarına Ve Depresyon Düzeylerine Planlı Eğitimin Etkisi, Cumhuriyet Üniversitesi, Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 9 (2).
- Yüksel Ç T (2008). Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Yaşam Deneyimlerinin BETTY NEUMAN'ın Sistemler Modeli İle Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Gülhane Askeri Tıp Akademisi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yüksel M Y, Eren B S (2007). Otistik Çocuğa Sahip Ailelerle Yapılan Grupla Psikolojik Danışma Çalışmasının Ailelerin Depresyon Ve Problem Çözme Becerileri Üzerine Etkisi, Eğitim Bilimleri Dergisi, 25 (25); 197-210.